

KLASSEKAMPEN

Øker mest

Lørdag 8. / Søndag 9. mai 2010. Nummer 104. Uke 18. Årgang 42. Løssalg: 30 kroner

A-avis

„ Vi trenger ikke tidsbestemte syndsdefinisjoner, underkastelse og hykleri. **SIDE 3**

Thor Bjarne Bore

„ På en minnestein ved Skiptvet kirke i Østfold står navnet «Abosch» blant bygdas ofre for krigen. **SIDE 24 OG 25**

Kristin Lyhmann

Alle vil ha Clegg

Valget i Storbritannia ga ikke noe parti flertall i parlamentet. Nå kjemper både De konservative og Labour om Liberaldemokraternes gunst.

SIDE 18 OG 19

Folkets mann

Bård Hoksrud, Frps nye sentralstyremedlem, har ikke bompengebrikke på bilen. – Jeg skal være like sinna hver gang jeg må putte pengene nedpå den bomstasjonen, sier han.

PORTRETET, SIDE 26 TIL 28

Hverdagsruner

Dette er menigmanns egen historie, skrevet med hans egne ord, sier professor James Knirk om runeutstillingen på Historisk museum.

KULTUR, SIDE 36 OG 37

7 059530 000014

Når «etnisk norske» blir minoritet:

TURTE IKKE VÆRE BLOND

FOTO: LINDA BOURNANE ENGBERTH

NY MINORITET: Det var først etter at hun byttet til en skole på Oslos vestkant at Mari Morken (16) turte å bli blond igjen. Den svenske forskeren Maria Bäckman har gjort feltstudie i en drabantby i Stockholm der etnisk svenske er blitt en minoritet. – De opplever å bli stemplet ut ifra sin kultur og religion, i likhet med andre minoriteter, sier Bäckman. Strategien for drabantbyjentene blir å tone ned den svenske identiteten.

SIDE 12 OG 13

De siste vitner

FRIGJORT: I dag er det 65 år siden andre verdenskrig var over. I utryddelsesleiren Buchenwald befrikk fangene seg selv. Nå er det nærmest ingen igjen til å fortelle historien.

DOKUMENTET, SIDE 14 TIL 16

SLUTTEN: I dag er det 65 år siden a

Befridde seg selv

KONSENTRASJONSLEIR: Bakken var fylt med lik og fangene hadde flyktet opp i trærne da Clarence H. Brockham kom til Buchenwald 11. april 1945. Nå er han tilbake.

Elsa Kvamme
DOKUMENT

Skjer det noe spesielt denne helgen, spurte jeg drosjesjåføren som tok meg fra jernbanestasjonen til hotellet.

– Neh. Ingen verdens ting.

Det var lite i den romantiske turistbyen Weimar som signaliserte at det denne helgen var 65-årsjubileum for frigjøringen av konsentrasjonsleiren Buchenwald. Kanskje var de fortsatt fornærmet over at Barack Obama, da han besøkte Tyskland i fjor, tok helikopter rett til Buchenwald uten å sette sin fot i den høyromantiske kulturbyen. Eller fryktet myndighetene at det skulle tiltrekke nynazister fra Dresden og andre rasende fra de stadig mer avindustrialiserte eks-DDR-byene?

SS-kost til norske studenter

I år var alle overlevende tidsvitner, fanger og amerikanske soldatveteraner, symbolsk nok invitert til å bo på berømte «Hotel Elephant» midt i byen. Hotellet som siden 1600-tallet var treffpunkt for tyske diktere og intellektuelle, men som nazistene gjorde til sin høyborg etter maktovertakelsen i 1933. For det var ikke tilfeldig at det var i Weimar nazistene la sine SS-akademier, samtidig som de bygget en konsentrasjonsleir særlig beregnet på politiske fanger. Her skulle det demonstreres forskjell fra den «veike» Weimar-republikkens demokratiske

FAKTA

Buchenwald:

- Konsentrasjonsleir i Thüringen i Tyskland.
- Var ikke en dødsleir, men mange fanger døde på grunn av medisinske eksperimenter, eller ble ofre for grusom behandling fra SS-vaktene.
- Mellom juli 1937 og mai 1945 satt omtrent 250.000 mennesker fengslet i Buchenwald. Trolig mistet så mange som 56.000 livet.

Forfatteren:

- Elsa Kvamme er skuespiller og filmskaper, og akkurat ferdig med barnedokumentaren «Konger av Oslo». Nå er hun i gang med tredje del av «Tysklandsstudenter», med arbeidstittelen «Legenes krig».

fallitt og bauhaus-estetikk. Goethe og Schiller ble bekranset på sine søyler foran det hakekorsdraperte teatret, og romantikken hadde igjen gode dager i fristaten Thüringen. Kontrasten var stor til den monstrose slaveleiren med stadig flere brakker, etter hvert også takløse teltleirer, for å ta imot de uendelige toglastene med fanger fra Polen og Russland, Frankrike og Holland. Tvinget gjennom porten med påskriften «Jedem das Seine» («Enhver får som fortjent.» Hvor fikk de det fra, tekstforfatterne til tyske konsentrasjonsleirporter?) til et liv bak fem lag elektriske gjerdner rundt Goethes bøketre på den forblåste høyden Ettersberg. Utenfor leiren lå våpenfabrikker og steinbrudd, og de fryktede underjordiske fabrikkene i Dora, hvor Werner von Braun utviklet sine V2-raketter mot slutten av krigen, og hvor de færreste overlevde mer enn tre måneder.

Til sammen 250.000 fanger skal ha vært innom Buchenwald, blant dem 348 norske studenter, som ankom i januar 1944, og åtte norske jøder, evakuert fra Auschwitz da russerne nærmet seg. Da de norske studentene ankom

OVERLEVDE: Frank Dobia overlevde Buchenwald fordi han hadde en «ulydig» offiser som lot være å skyte da han stakk av.

tok andre fanger av luene for dem, sikre på at disse unge guttene ville bli sendt rett til slavearbeid i Dora. Men historien ville det annerledes, etter tre uker som vanlige snauklipte fanger fikk de besøk av leirens kommandant, som fortalte at fra nå av skulle de få særbehandling, og bo i en innhegnet leir i leiren. Få SS-kost og besøk av professorer fra Jena som underviste i raselære og kjemi, i håp om å omvende de ariske nordmennene til SS. De fikk til og med adgang til SS-bordellen, men det skal ingen ha benyttet seg av. Fordi, som min far Elling Kvamme sa det, de visste at disse kvinnene var vanlige fanger som var tvinget til det.

Tynnes i rekkene

Jeg var første gang i Buchenwald i 1995, da jeg begynte arbeidet med dokumentarfilmene «Studenter i rasestaten» og «Buchenwaldtåken» («Tysklandsstudenter») Det var det første jubileet etter murens fall. Byen sto på hodet for forsoning, og konsentrasjonsleirens appellplass var fylt til randen av menn og kvinner fra Øst-Europa som håpet endelig å få krigsrestatning fra Tyskland. Noe de etter hvert også fikk. Noen bilder satte seg fast: Hvordan de tidligere fangene

«Det var det eneste dokumentet jeg hadde sett med min fars underskrift»

FRANK DOBIA, TIDLIGERE FANGE

GJENSYN: Den amerikanske krigsveteranen

spiste kuvertbrødet, da maten lot vente på seg. Han som spiste en og en smule. Hun som tygget seg rundt den lille brødskiven. Han som tok et brødstykke og gjemte det under servietten. Og det gamle ekteparet i Goethes romantiske park som ved synet av noen tidligere fanger mumlet: «Så er de der igjen, pakket.» Det var tydelig at krigen fortsatt satt i deltakernes kropper.

I år orket ikke min far tanken på igjen å skulle stå på appellplassen og fryse. Kanskje blandet det seg med minnet om forrige tiårsjubileum, i 2005, som slettes ikke gikk som planlagt. Da var byen fylt til randen av prominens, og i Buchenwald holdt daværende kansler Gerhard Schröder hovedtalen. Både han og delstaten Thüringens president ble møtt med tidenes pipekonsert. På appellplassen flokket tusenvis seg rundt røde flagg, høylytt misfornøyde med hvordan kapitalen hadde annektert og til dels lagt øde industrien i denne delen av Tyskland. En merkelig kollisjon oppsto mellom nåtidens rasende kommunis-

Andre verdenskrig endelig var over.

Clarence Brockham får et kys av tidligere fange Viktor Savytskyi fra Ukraina 11. april i år, på 65-årsdagen for frigjøringen av leiren.

FOTO: MARTIN SCHUTT/DPA

ter og sosialdemokrater, alle kransene på bakken til minne om tidligere tiders fanger, og forvirringen til de tilårskomne overlevende. Var det dem pipekonserten var myntet på?

For hvert jubileum tynnes det betraktelig i rekkene, selv om den eldste deltakeren i år var 104 år. Men 65-årsjubileet var særlig viet de overlevende barna i leiren. I alt 900 barn var i leiren ved frigjøringen, de fleste jøder og sigøynere. Mange hadde vært samlet på brakke 66, og i år var et stort amerikansk filmteam der for å intervju overlevende til en helfestens kinodokumentar om brakke 66. Veteranretreffet var ellers preget av fortsatt gjenlevende fra den franske motstandsbevegelsen, amerikanske soldatveteraner,

men i stadig voksende antall: Representanter for 2. generasjon. Sønner og døtre av overlevende fanger, vokst opp med historiene om Buchenwald, eller kanskje aller mest, den trykkende stillheten i det som ikke kunne fortelles, men som likevel satt så sterkt i fedrenes kropp.

Iskald vind

Rett innenfor porten møter jeg en aldrende amerikansk soldat med båtlu og jakke full av medalje. Kvelden før hadde han høytidelig overrakt 80. infanteridivisjons amerikanske silkeflagg til Stiftung Buchenwald, og han presenterer seg som Clarence H. Brockham fra Pennsylvania.

– Jeg var blant de første som kom til

leiren den 11. april 1945. Jeg og en kompanjong var kommet bort fra divisjonen. Jeg var tørst og skulle bare stikke innom og be om vann, men synet som møtte meg glemmer jeg aldri. Oppe i trærne satt det mennesker, vi trodde første det var aper, men de hadde flyktet opp dit. Rundt om lå døde kropp overalt. Og det var hett den dagen, ikke som nå. Skal si jeg kom meg fort ut igjen. Men jeg fikk varslet resten av divisjonen om at det var en konsentrasjonsleir der oppe. Da jeg kom hjem til USA ville jeg fortelle om det, men ingen trodde meg. Så det stoppet opp. De siste årene har de villet ha meg til å snakke med amerikanske skoleklasser. Vet du hva de spør meg om? Hvor mange har du drept. Da bare snur jeg og går rett ut.

Flaggene marsjeres inn, på appellen fulgt av tilskuere med røde flagg fra Die Linke og Redd miljøet, som også legger ned minnekranser. Det blåser iskaldt, som for å minne om hvordan det var å stå her i timevis i

tynne fangedrakter, med utsikt over det vakre landskapet i Thüringen.

Glemmer aldri

Den katalanske forfatteren Jorge Semprun er årets hovedtaler, og forteller om det store øyeblikket da han kunne gå ut av porten og møte den amerikanske divisjonen med våpen i hånden. For dette var leiren som, da SS-kommandoen flyktet, hadde en hemmelig undergrunnsbevegelse med nok våpen og organisasjon til selv å overta makten da resten brøt sammen. Disse politiske fangene måtte bli i leiren flere uker etterpå for å hjelpe til, ordne sykestuer, og den 19. april avla de sammen en nøye nedskrevet ed, «Le sermont», om aldri å glemme sine døde kamerater.

«Ah, Buchenwald, ich kann dich nicht vergessen, wie du mein Schicksal bist» synger et stort blandet kor fra Weimar, og vinden blåser opp igjen. For mange ville vel helst

«Vet du hva de spør meg om? Hvor mange har du drept. Da bare snur jeg og går rett ut» CLARENCE BROCKMAN, AMERIKANSK SOLDAT

Forts. neste side

«Det var stor interesse for krigen hjemme, bare ikke hans historie»

ØYSTEIN DJUPEDAL OM SIN FAR

glent det de hadde sett av grusomheter i rasismens og ensrettingens navn. En av de norske tilstedeværende fra andre generasjon var den evangeliske søsteren Helga Askvig, som nå holder til i et kloster i Dortmund. Hun legger en rose på minnestøtten til brakke 19, som var der nordmennene først ble innkvartert. Til tross for at faren ikke fortalte noe fra sitt fangeopphold, var hun som barn sterkt plaget av mareritt om at det var tyskere i hagen som kom for å hente faren.

– Men de sier jo, psykologene, at smerte kan overføres også gjennom det usagte, ja bare gjennom et blikk eller en kroppsholdning.

– Likevel har du valgt å flytte til Tyskland?

– Ja, det er ganske rart, men det er som de som har opplevd en flyulykke, de må opp i flyet igjen, det er en måte å bearbeide smerten på. Jeg ber mye for Buchenwald, og at smerten menneskene bærer etter en konsentrasjonsleir blir lindret.

Tidligere minister og nå fylkesmann Øystein Djupedal var også i Buchenwald for første gang.

– Jeg gruet meg veldig, vi ble invitert hit, og da jeg fikk med kona måtte jeg bare gjøre det. Jeg har alltid visst at faren min hadde vært i Buchenwald. Rart egentlig, for han snakket aldri om det. Men vi barna heiet aldri på tysk fotball. Det var stor interesse for krigen hjemme, bare ikke hans historie. Men han ble veldig plaget de siste årene. Det var som forsvarsverket raketnet og marerittene kom, og han ble bare 68 år gammel.

– Hva tenker du om at han en gang har gått gjennom porten med «Jedem das Seine»?

– Nei, det er veldig sterkt. Krigen har fulgt oss, selv om det var en liten krig oppe hos oss i Norge. Men det var en fin feiring, viktig at mange av talerne tok for seg det som skjer i dag av rasisme, og hadde perspektiver framover. Det er uforståelig at dette kunne skje i Weimar, med Goethe og Schiller og dette vakre landskapet rundt.

Politiske fanger

Buchenwald var ingen rein utryddelsesleir, her fantes ingen gasskamre, derimot skulle «die Politische» settes på prøve og selv gå til grunne gjennom dårlig kost og hardt slavearbeid. Det var her den sosialistiske lederen Ernst Thälmann ble myrdet, og det var dit de sendte store deler av den franske motstandsbevegelsen, som havnet på samme brakke og var med på å danne en motstandsbevegelse i selve leiren. For etter at SS gikk for dagen, og låste porten levde leiren sitt eget liv, på tross av vakter i tårnet og strøm i gjerdene. En som var med både i motstandsbevegelsen og årets jubileum var franske Floreal Barrier.

– Da tyskerne okkuperte Frankrike var forrige verdenskrig bare 20 år unna. Gatene var fulle av krigsskadde, og kamplysten ikke på topp. Jeg ble med i motstandsbevegelsen for å motvirke dette og vise at det nyttet. Da jeg ble arrestert og sendt til Buchenwald var det mange franske motstandskjemper her, og vi valgte å prøve å fortsette undergrunnsarbeidet som før. Det gjorde veldig inntrykk da en tysk politisk fange fikk en pakke fra sin kone, et lite brioche-brød, og delte det opp så alle vi ti som satt rundt bordet fikk hver vår bit. Vi så det som en hoved-

BLOKK 61: En ung, utsultet gutt foran medfanger i Buchenwald etter frigjøringen i 1945.

FOTO: AFP/SCANPIX

oppgave å være solidariske, og prøve å holde motet oppe blant våre kameraer, om det så bare var ved å syngne en fransk korall. Det betydde også å prøve å hjelpe de som var syke, gi dem sukker og sjokolade når sånt var tilgjengelig. Det var mange barn i leiren, og gradvis fikk vi organisert det så de ble samlet på en egen brakke, brakke 66, og når folk fikk pakker eller mat til overs, prøvde vi å distribuere noe videre til barna. Det betydde mye for moralen at vi klarte å få våpen inn i leiren. Det skjedde ved at de som arbeidet på våpenfabrikken smuglet forskjellige deler inn, som vi kunne sette sammen til hele våpen. Da leiren ble bombet, ble mange SS-soldater drept, og vi tok også våpnene deres og gjemte unna.

Med hemmelig radio visste de om invasjonen i Normandie og tilbake-trekningen fra Østfronten, og i påvente av nazistenes nederlag planla de i detalj hvordan de selv skulle overta leiren når tiden var inne. De norske studentene ble bedt om å være militærpolititi, men takket være Folke Bernadottes redningsaksjon, ble de evakuert alt i mars 1945, noe som utvilsomt reddet livet til mange av studentene.

For de siste ukene i Buchenwald var leirens verste. SS var desperate, og tvang titusener ut på dødsmarsjer hvor de som prøvde å stikke av ble skutt. Forsyningene til leiren stoppet opp, og det siste SS-offiserene gjorde var å ødelegge alle vannledningene.

Sjokkmøte

En som overlevde på tross av alt, var 18 år gamle Frank Dobia. Opprinnelig polsk jøde, vokst opp i en herskabelig leiegård med byens kino i bakgården i en landsby like ved den polsk-tyske grensen. To uker etter invasjonen i 1939 ble synagogen omringet og alle de tilstedeværende jødene tvunget ut for aldri å vende tilbake. Dobia var da 13 år og skulle tilbringe de neste årene på flukt fra getto til getto, inntil han havnet som fange i Buchenwald. Bare dager før frigjøringen ble også han ja-

get ut på en siste dødsmarsj.

– Jeg overlevde fordi vi hadde en «ulydig» offiser som lot være å skyte da vi stakk av. Det var mitt livs heldige øyeblikk. Jeg dro tilbake til Buchenwald og gjemte meg der.

Etter hvert som de hørte lyden av amerikanerne som nærmet, steg panikken blant SS, og de oppga å evakuere alle. Floreal Barrier var i leiren da de hørte på høyttalerne ordren om at alle i SS skulle forlate leiren. De gjemte våpnene kom fram, og fangene løp opp i vaktårnet og tvang de siste gjenværende til gi fra seg kontrollen. Da de første amerikanske divisjonene kom til leiren, ble de møtt av væpnede fra motstandsbevegelsen ved porten.

Sikkerhetsoffiseren Jim Sanders husker særlig de lykkelige, nettopp befrikkede fangene som var så sultne, men ikke tålte den plutselige tilgangen på mat fra amerikanerne, og døde etter å ha spiste seg mette

Selv den garvede general Eisenhower fikk sjokk da han kom inn Buchenwald, og 16. april 1945 beordret han tusen «pene borgere» til å marsjere fra Weimar for å se Buchenwald med egne øyne. Et lite magert jødisk barn ble tatt fram: «Er det dette dere kaller en fiende av det nasjonalsosialistiske partiet?»

Drømmen levde videre

Fotografen Louis Nemeth var i Tyskland på oppdrag da han fikk beskjed om å dra til Weimar for å fotografere.

– Jeg fikk beskjed om å være stillsfotograf på et stort fototeam. Jeg hadde aldri sett en konsentrasjonsleir før, likevel var jeg først og fremst på jobb, hadde bare fått utdelt 20 fotoplater, så jeg måtte velge nøye hva jeg skulle ta bilde av. Eisenhower hadde beordret 150 amerikanske senatorer og kongressmedlemmer og alle de amerikanske aviseierne til å komme over og se faenskapen med egne øyne. Så der var Randolph Hearst og redaktøren av New York Times, alle som telte i amerikansk opinion. Det eneste jeg tenkte på var å stille riktig fokus og blender og ikke dumme meg ut for hele pres-

PORTEN: Jedem das Seine, «Enhver får som fortjent».

FOTO: AFP/SCANPIX

DR. DØD: Legen Albert Heim drev medisinske eksperimenter i Sachsenhausen, Buchenwald og Mauthausen.

FOTO: SCANPIX

sekorpsset. Men så snek jeg meg rundt og tok bilder man egentlig ikke skulle ta. Av likhauger og sånt. Jeg bare ga fra meg negativene, sånn var det den gang, og visste ikke egentlig hva som skjedde med bildene. Først mange år etter skjønte jeg at disse bildene gikk jorda rundt og nå er i mange historiebøker. Men ikke spør hva jeg følte da jeg var der. For jeg var bare på jobb.

For dem som ikke var der frivillig, er det ikke like lett å riste Buchenwald ut av kroppen. Alle har de sine mareritt. Noen drømmer om bjeffende hunder, andre om liklukt og folk som kastet seg mot det elektriske gjerdet. Frank Dobia drømte om sult og kampen for å organisere seg noe å spise, lenge etter at han hadde forandret navn og emigrert til Australia, og familien måtte leve med at han skrek om natten. Det ble bedre da han begynte å gjøre business med Polen og fikk adgang til et bortgjemt arkiv. Der fant han sin egen fødselsattest.

– Det var et stort øyeblikket. Det var det eneste dokumentet jeg hadde sett med min fars underskrift. Jeg ble stående og gråte med dokumentet i hånden, og bestemte meg for å finne ut hva som hadde skjedd med alle mine 125 familiemedlemmer, en for en.

Sier Frank Dobia, som neste dag skulle reise med hele familien og se på nylig frigitte dokumenter i Bad Arolsen arkiv.

– Jeg er sikker på vi finner noe der. Denne kunnskapen vil jeg gi videre til mine barn og barnebarn, så kan de bestemme hva de vil gjøre med den.

– Og hva skjedde med SS-offiserene i leiren? Kommandant Pister ble dømt til døden i Nürnberg, men de fleste kom seg unna, deriblant Werner von Braun, som var medansvarlig for at tusenvis av slavearbeidere døde på grunn av sult, kulde og umenneskelige arbeidsforhold i den underjordiske fabrikk for V2-raketter i Dora.

– Ja, ja, sier en av de amerikanske soldatene. Men så fikk han oss også til månen.

utenriks@klassekampen.no